

Beeldkwaliteit heeft niks met goesting te maken

Peggy Totté en Els Nulens

STEDENBOUWKUNDIGEN 'PLANNERS',
ARCHITECTENVENNOOTSCHAP VOOR
LANDSCHAP, STEDENBOUW EN ARCHITECTUUR

In Nederland kent het beeldkwaliteitplan al een lange traditie. Oorspronkelijk vormde het een toetsingskader voor de gemeentelijke welstandscommissie, maar intussen wordt het instrument ook ruimer ingezet. Tegenwoordig wordt het plan op verschillende schaalniveaus gebruikt, gaande van de concrete inrichting van gebouwen en hun omgeving, over een afgebakend projectgebied tot een hele gemeente. Soms doet een Nederlands beeldkwaliteitplan alleen uitspraken over de inrichting en het beeld van de buitenruimte, in andere gevallen bepaalt het ook de beeldkwaliteit van gebouwen.

Ook in Vlaanderen worden meer en meer beeldkwaliteitplannen opgesteld. Toch blijft het instrument vrij onbekend. Omdat ze er nog nooit van gehoord hebben, kunnen de meeste mensen er zich ook weinig bij voorstellen. Het beeldkwaliteitplan is bovendien niet bindend en raakt daardoor wat verloren tussen alle andere - juridisch wel verankerde - ruimtelijke plannen.

Veel gemeentebesturen beschouwen het beeldkwaliteitplan ten onrechte als het ultieme instrument om een oplossing te vinden voor alle in andere ruimtelijke plannen nog resterende problemen. Nogal wat beeldkwaliteitplannen ogen bovendien aantrekkelijk en zijn fraai geïllustreerd, maar ze missen beleidsrelevantie en zijn niet in de praktijk omzetbaar. In deze gevallen wordt het beeldkwaliteitplan gereduceerd tot een instrument voor visuele ruimtelijke opsmuk, zonder inhoudelijke basis.

BELEVINGSONDERZOEK

Lerend van de vele voorbeelden in Nederland en Vlaanderen kan een aantal voorwaarden voor sterke en relevante beeldkwaliteitplannen worden geformuleerd. In eerste instantie moeten alle betrokkenen beseffen dat beeldkwaliteit niets met smaak of *goesting* te maken heeft. Beeldkwaliteit gaat over drie elementen: de structuur, de identiteit en de betekenis van een plek.

De ruimtelijke structuur (van gebouwen, straten, bouwblokken, pleinen...) kan op een objectieve en waardevrije manier worden

Originele foto en fotomontage met boom van Mark Eker van een dorpsrand in Landen. Met een minimale strategische landschappelijke ingreep kan al een belangrijke bijdrage aan de beeldkwaliteit van de omgeving worden geleverd.

Aan welke voorwaarden moet een beeldkwaliteitplan voldoen om het tot een sterk en relevant beleidsinstrument te doen uitgroeien?

waargenomen. De identiteit van een plek wordt gevormd door beeldbepalende gebouwen en landschapselementen, die samen het gebied herkenbaar maken. De betekenis van de plek wordt dan weer door de - individuele en collectieve - waarneming en interpretatie van de omgeving bepaald. De betekenis is dus afhankelijk van het waardeoordeel van de betrokkenen en vormt bijgevolg de subjectieve component van beeldkwaliteit.

Voorafgaand aan het opstellen van een beeldkwaliteitplan is een grondige analyse van de plek noodzakelijk. Voor het bepalen van de identiteit en de betekenis van een plek is in de gemeenten Lommel, Landen en Bonheiden recent geëxperimenteerd met een maatschappelijk belevingsonderzoek. Dat onderzoek bestaat uit interviews met bevoorrechte getuigen en uit workshops met vertegenwoordigers van de verschillende maatschappelijke geledingen in de gemeente.

De resultaten tonen aan dat zo'n maatschappelijk belevingsonderzoek uitermate nuttig is, omdat elementen worden aangereikt die in het objectieve onderzoek van de ruimtelijke structuur niet naar voren komen. Zo is uit de gesprekken en workshops in Landen (geleid door Planners in samenwerking met o2 consult) gebleken dat inwoners de op het eerste gezicht strategische ligging op het kruis-

punt van vier provincies vooral als een nadeel ervaren. Ze vinden dat ze nergens bijhoren. De bewoners willen ook dat de historische gebouwen als onderdeel van de rijke stedelijke geschiedenis behouden blijven - en ook toegankelijker en zichtbaarder worden gemaakt. Wat de stationsomgeving betreft toonden de bewoners zich vooral bezorgd over het aantal parkeerplaatsen, maar was er weinig belangstelling voor het potentieel van deze plek voor de ontwikkeling van Landen. En in alle kleine kerkdorpen van Landen vreesden inwoners dat de authenticiteit van deze kernen verloren zou gaan. Tot slot zagen de ondervraagden het open en landelijk karakter van Landen als een belangrijke kwaliteit van de gemeente.

VISIE

Voor gemeentebesturen moet het ook duidelijk zijn dat een beeldkwaliteitplan geen op zich staand instrument is, maar een middel om ruimtelijke kwaliteit binnen een breder beleidskader vorm te geven. Het beeldkwaliteitplan is in die zin de logische volgende stap na de opstelling van een structuurplan, een masterplan of een ruimtelijk uitvoeringsplan waarin al een sterke ruimtelijke visie werd geformuleerd. Het beeldkwaliteitplan is de vertaling van de bestaande ruimtelijke visie in concrete kwaliteitseisen voor de toekomstige ontwikkeling van een plek. Dat kan gebiedsgericht gebeuren voor een afgebakend projectgebied (zoals dat het geval was voor de Antwerpse wijk het Eilandje) of voor een hele stad (het integraal plan voor het openbaar domein in Gent).

De wijze waarop de kwaliteitseisen worden geformuleerd, kan

sterk verschillen en is afhankelijk van het beoogde resultaat. Voor elke plek is de publieke ruimte het bindend medium en in wezen het onderwerp van het beeldkwaliteitplan, maar in veel gevallen zijn ook de gebouwen (oud en nieuw, publiek en particulier ...) bepalend en worden die dan ook in het plan opgenomen. Het beeldkwaliteitplan kan een algemeen kader vormen waaraan alle stedenbouwkundige vergunningen van een plek of gemeente worden getoetst. Voor projectgebieden kan het beeldkwaliteitplan een uitvoeringsgericht kader vormen, waarin kwaliteitseisen voor alle toekomstige acties

van een gemeentebestuur (voor de publieke ruimte) of private initiatiefnemers (voor de gebouwen) worden geformuleerd.

SUBJECTIEF

Tot slot is - meer nog dan bij andere ruimtelijke plannen - de betrokkenheid bij het opstellen van het beeldkwaliteitplan cruciaal. Beeldkwaliteit is geen louter objectief gegeven, maar heeft ook te maken met de subjectieve waarneming en interpretatie van de plek. Dat vraagt in de eerste plaats al om de betrokkenheid van de lokale overheid, die de ruimtelijke visie mee bepaalt en door de opstelling van het beeldkwaliteitplan verantwoordelijk is voor de kwaliteitszorg. Het opstellen van een beeldkwaliteitplan is een intensief proces waarin de gemeente voldoende tijd moet nemen om de verschillende betrokken partijen (bewoners, gebruikers, ontwikkelaars en architecten) hun rol te laten spelen. Overhaasting is ook hier zelden een garantie voor kwaliteit.

Daarom moet ook de nodige omzichtigheid aan de dag worden gelegd bij het gebruik van de procedure van de Open Oproep voor het aanstellen van een ontwerper voor een beeldkwaliteitplan. In zo'n wedstrijdformule kunnen de vijf geselecteerde ontwerpteams wel de ruimtelijke mogelijkheden van een plek onderzoeken en een eerste voorstel van kwaliteitseisen formuleren, maar na de wedstrijd moet er nog een intensief planningsproces volgen, dat tot grondige bijstellingen kan leiden. Die tweede fase in het proces is echt noodzakelijk om het plan maatschappelijk draagvlak te geven en de lokale overheid in staat te stellen een definitieve beleidskeuze te maken.